

ЭРЭГТЭЙ ЭМЭГТЭЙ СОНГОГЧИЙН ЗАН ТӨЛӨВ

М.Энхбадрал Социологич, магистр

ORCID: 0000-0002-7037-9162

Г.Доржтүвдэн Социологич

ORCID: 0000-0002-8993-754X

Ж.Батболд Социологич

“Цогц хөгжлийн Үндэсний Төв”-ийн судалгааны баг

Abstract: *This article includes specific conclusions from surveys conducted by the research team of the National Center for Comprehensive Development; The study of voting behavior, and the analyses on barriers faced by young women in politics. In this article, we address the electoral knowledge of the electorate and ideal model of the candidate, and factors affecting their choices. It also includes the barriers facing young and women politicians starting their careers.*

Key words: *Voter behavior, Youth and women, politics*

Удиртгал

Иргэдэд ардчиллын талаарх ойлголт, мэдлэг, туршлага бүрэлдэж буй үйл явцыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй судлах нь нэгдүгээрт, бодит байдлыг тогтоох; хоёрдугаарт, үр дүнгээ хэмжих; гуравдугаарт, цаашид ардчиллыг бэхжүүлэхэд сонгогчийн боловсролд анхаарах зорилтыг нарийвчлан тодорхойлоход ач холбогдолтой юм.

Монгол улсад 1992 оноос хойших сонгууль тус бүрд сонгогдсон төлөөлөгчдийн дунд залуучууд болон эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь бага байсаар ирсэн. 2020 оны УИХ-ын сонгуульд нийт 606 нэр дэвшигчид нэрээ дэвшүүлж өрсөлдсөн бөгөөд сонгуулийн үр дүнд 13 эмэгтэй гишүүн УИХ-д сонгогджээ. Түүнчлэн УИХ-ын гишүүдийн 7.8 хувь нь буюу 6 гишүүн 40-өөс доош насны залуу гишүүн байна. Мөн 35 хүртэлх насны 1 залуу гишүүн сонгогдсон байна. Уг судалгаанд улс төр дэх залуучууд болон эмэгтэйчүүд тулгамдаж буй сорилт бэрхшээлүүдийг институтийн хүчин зүйлс, нийгэм соёлын хүчин зүйлс, хувь хүний хүчин зүйлийн хүрээнд судалсан. Монгол сонгуулийн онцлог, сонгогчийн зан төлөв сэдвийн хүрээнд улс төр дэх залуучууд болоод эмэгтэйчүүдийн карьерт нөлөөлж буй хувь хүний хүчин зүйлсийг орууллаа.

Судалгааны арга зүй

1. Сонгогчийн зан төлөвийн судалгаа.

Ардчилсан тогтолцоонд иргэд төрийн эрх барих үйл ажиллагаанд шууд болон өөрийн сонгосон төлөөллийн байгууллагаараа дамжуулан оролцдог. Уг төлөөллөө сонгох эрхээ ардчилсан сонгуулиар дамжуулан эдлэх бөгөөд, хэрэгжүүлдэг. Иймд Монгол сонгогчид “сонголтоо хэрхэн хийдэг вэ” гэх буюу “сонгогчид шийдвэрээ хэрхэн гаргадаг вэ” гэх асуулт нь Ардчиллыг хэрхэн хэрэгжүүлдэг вэ? хэмээх асуултад давхар хариулт өгөх болно. Бид энэхүү судалгааны тайланг 2020 оны УИХ-ын сонгуульд санал өгсөн иргэдээс нийт 1000 хүнийг хамарсан асуулгын үр дүн болон фокус бүлгийн ярилцлагуудаар цугласан мэдээллийн хүрээнд боловсруулан бэлтгэсэн юм.

2. Улс төр дэх залуучууд эмэгтэйчүүдэд тулгамдаж буй сорилт бэрхшээл.

Уг судалгаанд улс төр дэх залуучууд болон эмэгтэйчүүд тулагмдаж буй сорилт бэрхшээлүүдийг институтийн хүчин зүйлс, нийгэм соёлын хүчин зүйлс, хувь хүний хүчин зүйлийн хүрээнд судалсан. Судалгааны хүрээнд Сонгуулийн тухай хууль, нам эвслүүдийн сонгуульд гишүүд дэвшүүлэх бодлого дүрэм, журмууд, 2016, 2020 онуудад УИХ-н гишүүнээр сонгогдсон гишүүд болон сонгогдсон аймаг дүүргүүд болон Нийслэлийн ИТХ-н төлөөлөгчдийн хүн ам зүйн мэдээлэлд шинжилгээ, 2016, 2020 онуудын Засгийн газрын гишүүдийн томилгоо, агентлагийн дарга болон 21 аймаг, нийслэл, нийслэлийн 9 дүүргийн засаг дарга болон засаг даргын орлогч. Улаанбаатар хотын

засаг дарга болон засаг даргын орлогчоор томилогдсон хүмүүсийн хүн ам зүйн мэдээлэлд шинжилгээ зэрэг тоон мэдээллийн анализ болон 40-өөс доош насны УИХ-н 2020 сонгууль болон аймаг, нийслэл, дүүргүүдийн 2020 оны сонгуульд ялагдал хүлээсэн улс төрчид, Улс төрийн намуудын шийдвэр гаргах түвшний эрх мэдэл бүхий албан тушаалтнуудтай ганцаарчилсан ярилцлага хийсэн.

СОНОГЧИЙН ЗАН, ТӨЛӨВ

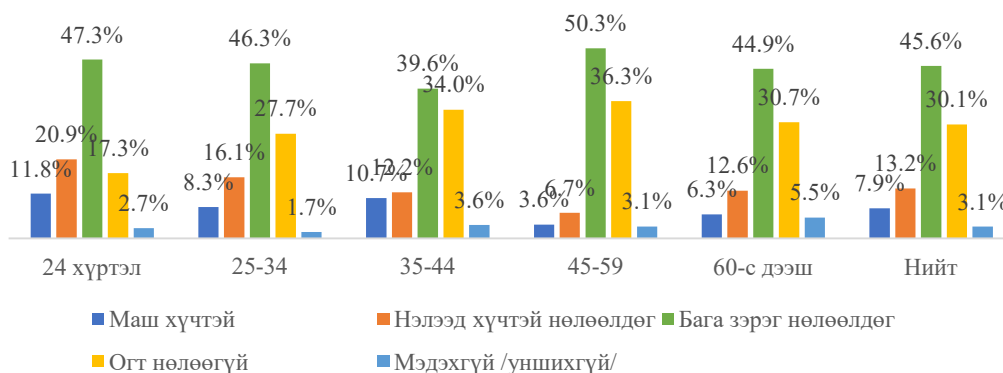
1. СОНГОГЧДЫН СОНГУУЛИЙН ТАЛААРХ МЭДЛЭГ, ТУРШЛАГА

Сонгуульд саналаа өгөхийг хөдөө орон нутгийн сонгогчид илүү иргэн хүний үүрэг гэж үздэг бөгөөд зайлшгүй сонгуулиа өгөх ёстой гэх хандлага орон нутгийн сонгогчдод хотын сонгогчдоос илүү өндөр байна.

Иргэд сонгогчид засаглалын институтүүдийн ялгаа, чиг үүргийг мэдэж байгаа эсэхийг тодруулахад 25.8 хувь нь буюу 4 хүн тутмын нэг нь цэцэрлэг сургуулийн хүртээмжийг нэмэх нь УИХ-ын хийх ёстой ажил, хууль батлах нь Ерөнхийлөгч, ЗГ болон нутгийн удирдлагын байгууллагын хийх ёстой ажил гэж судалгаанд оролцсон хүмүүсийн 32 хувь нь үзсэн. Зэвсэгт хүчний ерөнхий командлагч нь УИХ гэж 10 хувь, ЗГ гэж 14.7 хувь, Нутгийн удирдлагын байгууллага гэж 5.8 хувь нь үзсэн байна. Энэ нь сонгогчдын засаглалын институтүүдийн ялгаа чиг үүргийн талаарх мэдлэг хангалтгүй байгааг харуулж байна.

Сонгогчид засаглалын институтүүдийн ялгааг мэдэхгүй байгаа тохиолдолд сонгуульд санал өгөхдөө тухайн саналаараа юуг шийдэж байгаагаа мэдэхүй байна гэсэн үг юм.

График 1. Сонгогчид төрийн бодлого шийдвэрт нөлөө үзүүлж чадах эсэх, насны бүлгээр

Судалгаанд оролцогчдын хувьд төрийн бодлого шийдвэрт нөлөө үзүүлж чадна гэдэгтээ итгэлтэй бус байна. Тухайлбал төрийн бодлого шийдвэрт иргэд маш хүчтэй нөлөө үзүүлж чадна гэж зөвхөн 7.9 хувь хариулсан нь төрийн шийдвэр гаргах үйл явцад иргэдийн оролцоо хязгаарлагдмал байгааг мөн төр засагт итгэх иргэдийн итгэл бага байгаатай холбоотой байж болно. Харин сонгогчдын насны бүтцээр авч үзвэл залуу сонгогчид төрийн бодлогод нөлөөлж чадна гэх итгэл дунд насны болон ахмад насны сонгогчдоос харьцангуй өндөр байна.

График 2. Сонгуультай холбоотой гомдлыг хаана хандаж гаргах вэ, хувиар

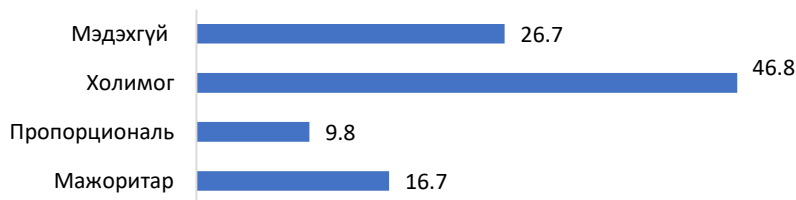

Судалгаанд оролцсон сонгогчдын ердөө 2.3% нь сонгуультай холбоотой гомдол гаргаж байсан туршлагатай байгаа бол 97.7% нь огт санал гомдол гаргаж байгаагүй гэж хариулжээ. Иргэдийн 46 хувь нь хэрвээ сонгуультай холбоотой гомдол гаргахаар бол сонгуулийн

ерөнхий хороонд гаргана гэж хариулсан бол 22 хувь нь тухайн тойргийнхоо сонгуулийн хэсгийн хороонд гомдол гаргана гэж үзэж байна.

Монгол улсад сонгууль шударга зохион байгуулагддаг эсэхийг судалгаанд оролцогчдоор 1-10 оноогоор үнэлүүлэхэд дундаж үзүүлэлт 4.12 байна. Түүнчлэн судалгаанд оролцсон иргэдийн дөрөвний нэг нь сонгуульд хэнд санал өгсөн эсэхийг нь бусад хүмүүс мэдэх боломжтой гэж үзэж байна. Энэ нь сонгогчдын хараат бус байдалд нөлөөлдөг байх эрсдэлтэй. Саналын нууцлалд итгэлгүй байгаа иргэдээс хэнд санал өгснийг нь хэрхэн мэдэх боломжтой гэж үзэж байгаа талаар тодруулахад хар машинаас мэдээлэл алдагдах (32.8), бүртгэлийн хуудсаар (20.7 хувь), ажиглагчдаар хянах (19.8 хувь) зэргээр мэдэх боломжтой гэх хариулт давамгайлж байлаа.

График 3. УИХ-ын сонгуульд тохиромжтой систем

Сонгогчдоос УИХ-ын сонгуулийн ямар системээр явуулахад тохиромжтой талаар тодруулахад судалгаанд оролцсон хоёр хүн тутмын нэг нь сонгуулийн холимог системийг дэмжиж байна. Сонгогчид ерөнхийдөө аль нэг талыг барьсан буюу мажоритар эсвэл пропорциональ гэсэн сонголт хийхээс татгалзаж байна.

2. МОНГОЛ СОНГОГЧИЙН ХҮСЭМЖИТ СОНГОЛТ БҮЮУ НЭР ДЭВШИГЧИЙН ИДЕАЛ ЗАГВАР

Сүүлийн үед улс төрийн намууд болон нэр дэвшигчдийн хийдэг сонгуулийн үеийн богино хугацааны санал асуулгуудад иргэдийн дийлэнх хувь нь “хүнийг нь харж” сонголт хийнэ гэж үзэж байна. Энэ нь нэг талаас өнгөрсөн удаагийн сонгуулиудад иргэдийн улс төрийн намуудад итгэх итгэл буурсантай холбоотой. Тухайлбал энэ онд “Бүгд найрамдахчуудын олон улсын хүрээлэн”-ийн захиалгаар “Хараат бус судалгааны хүрээлэн” гүйцэтгэсэн “Олон нийтийн санал бодлын судалгаа”-нд иргэдийн 4 хувь нь улс төрийн намын талаар эерэг сэтгэгдэлтэй, 67 хувь нь сөрөг болон маш сөрөг сэтгэгдэлтэй гэжээ. (IRI, 2022)

Судалгаанд оролцсон иргэдэд нэр дэвшигчийн “сонгогчдын хүсэлтийг шийдэж чаддаг байх”, “иргэдтэй эргэх холбоотой байх”, “боловсрол”, “ажлын туршлага” гэсэн үзүүлэлтүүд нь хамгийн чухал хэв шинж болж байлаа. Харин хөрөнгө, бэл бэнчин болон хүйс, харагдах байдал зэрэг үзүүлэлт хамгийн бага чухалчилдаг үзүүлэлтүүд болох юм.

Монгол сонгогчдын хүсэмжит сонголт буюу нэр дэвшигчийн идеал дүр төрхийн хувьд судалгаанд оролцогчид дараах төсөөлөлтэй байна.

1. Хүйс-Аль нэг хүйсийг чухалчлахгүй. (Эрэгтэй)
2. Нас- 40-45 настай
3. Ажлын туршлага- Төрийн албаны туршлагатай (Улс төрийн алба)
4. Мэргэжил, боловсрол- Аль ч мэргэжлийнх байж болно (Эдийн засагч, Хуульч мэргэжилтэй)
5. Хөрөнгө бэл бэнчин- Дундаж
6. Нийгмийн гарал-Чухал биш

Нэр дэвшигчийн нийгмийн гарал үүслийн хувьд 2000 онд хийгдсэн социологич, доктор Ч.Тамирын судалгаатай харьцуулахад нэлээд өөрчлөгдсөн байна. Тухайлбал социологич Ч.Тамирын судалгаанд оролцсон иргэдийн хувьд нэр дэвшигч сэхээтэн байх нь чухал гэж үзэж байсан бол энэ удаагийн судалгаанд оролцогчдын үзэж байгаагаар нэр дэвшигч нийгмийн гарал үүслийн хувьд ажилчин болон сэхээтэн байх нь төдийлөн ялгаагүй бөгөөд ажилчин байх нь зүйтэй гэсэн хариулт сэхээтнээс 2.3 хувиар өндөр байна.

3. СОНГОГЧИЙН ШИЙДВЭР ГАРГАЛТАД НӨЛӨӨЛӨГЧ ХҮЧИН ЗҮЙЛС

Сонгогчийн зан төлөвийг сэтгэлзүйн хандлага, социологийн хандлага, рациональ сонголтын хандлагаар тайлбарладаг ч сонгууль санал өгөх сэдэл хэрхэн үүсдэг вэ, Сонгуульд саналаа өгөх нь хүмүүсийн хувьд хэрхэн үйлдэл болдог вэ гэдэг асуултад Стэнфордын их сургуулийн Улс төрийн сэтгэл судлалын судалгааны группийн захирал, профессор, Жон Кросник дараах байдлаар тодорхойлжээ. Түүнийхээр хувь хүний сонголтоо хийх шийдвэр нь 1. Санал өгөх сэдэл, 2. Санал өгөх чадамж, 3. Санал өгөхөд тулгарах хүндрэл зэрэг юм. Профессор Кросник сэтгэлзүйн үүднээс хувь хүний санал өгөх сэдэл нь аль нэг нэр дэвшигчийг хүчтэйгээр татагдах, эсвэл сонгуульд саналаа өгөх нь иргэн хүний үүрэг гэсэн итгэл үнэмшилтэй хамааралтай аж. Харин санал өгөх чадамж нь хувь хүн хэр зэрэг мэдээллээр хангагдсан эсэх болон уг мэдээллийг ойлгож, хүлээн авах чадвараас хамаардаг байна. Эцэст нь хувь хүний санал өгөхөд тулгардаг хүндрэл бэрхшээл нь мужуудад өөр өөр байдаг сонгогчийн бүртгэл, түүний шаардлагууд болон санал өгөх байршлын боломжтой байдлаас шалтгаалан бий болдог гэжээ. (Krosnick, 2008)

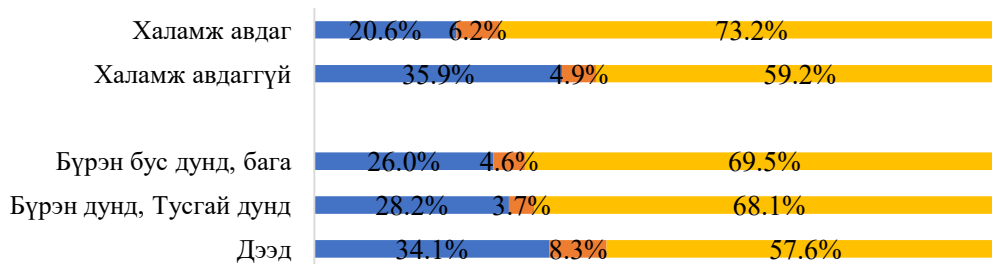
Манай сонгогчдын хувьд улс төрийн намд итгэх итгэл буурсан хэдий ч сонгуульд саналаа өгөх нь иргэний үүрэг гэж үзэх хандлага түгээмэл байна. Сонгогчдын шийдвэр гаргалтын хугацаа нь тухайн сонгогч сонголтдоо хэр зэрэг ач холбогдол өгч байгааг харах боломжийг олгосон. Тухайлбал сонголтдоо сонгуулийн санал хураах өдөр шийдвэрээ гаргадаг болон санал хураах байранд очоод шийдвэрээ гаргадаг зэрэг нь тухайн сонгогч сонгуульд төдийлөн ач холбогдол өгөөгүй, урьдчилан төлөвлөөгүй сонголт хийж байгааг илтгэнэ.

График 4. Сонгогчид 2020 оны УИХ-ын сонгуульд ямар сонголт хийх шийдвэрээ хэзээ гаргасан бэ, хувиар

Улаанбаатар хотын сонгогчдын хувьд дэмждэг намаа өөрчилсөн тохиолдол хөдөө орон нутгаас илүү байна. Мөн аль нэг намыг дэмжихээ болсон тохиолдол орон нутагтай харьцуулахад их буюу намаас дайжих үзэгдэл Улаанбаатарт илүү өндөр байна. Насны хувьд сонгогчид залуужих тусам аль нэг намыг дэмжихээ больж байна.

График 5. Сүүлийн жилүүдэд дэмждэг байсан намаа өөрчилсөн үү, халамж, боловсролын түвшин, хувиар

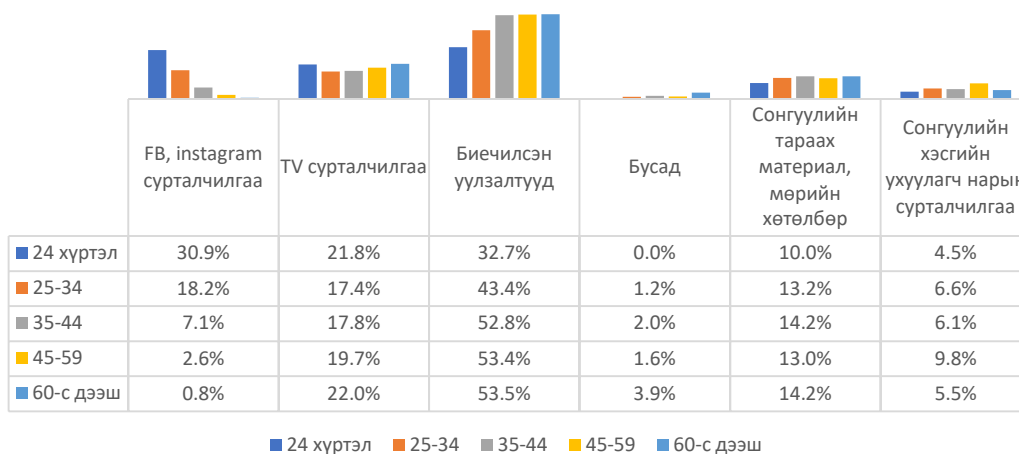
■ Аль ч намыг дэмжихгүй болсон ■ Тийм, өөрчилсөн ■ Үгүй, өөрчлөөгүй

Халамж авдаг иргэдийн 20.6 хувь, халамж авдаггүй иргэдийн 35.9 хувь нь аль нэг намыг дэмжихгүй байна. Халамж нь намыг дэмжих, намаас хамааралтай байх шалтгаан болж байх өндөр магадлалтай байна. Түүнчлэн намаа өөрчилж өөр намыг дэмждэг болсон тохиолдол халамж авдаг иргэдийн хувьд 2 хувиар өндөр байна. Иргэдийн боловсролын түвшин нэмэгдэх тусам аль нэг намыг дэмждэггүй болон дэмждэг намаа сольсон хувь өсөж байна.

Судалгаанд оролцогчдын насны бүлэг ахих тусам мөрийн хөтөлбөрийг бүрэн уншдаг байдал нэмэгдэж байна. Залуучуудын хувьд мөрийн хөтөлбөрийг бүрэн уншдаг гэж ойролцоогоор дөрвөн хүн тутмын нэг нь хариулсан бол энэ үзүүлэлт 60-аас дээш насны иргэдийн дунд хамгийн өндөр буюу 45.7%-тай байна. Харин судалгаанд оролцогчдын боловсролын түвшин болон мөрийн хөтөлбөртэй танилцах байдлын хооронд төдийлөн ялгаа харагдахгүй байна.

Сонгуулийн сурталчилгааны сувгууд

График 6. Сонгуулийн сурталчилгааны үр дүнтэй хэлбэрүүд, насны бүлгээр, хувиар

■ 24 хүртэл ■ 25-34 ■ 35-44 ■ 45-59 ■ 60-с дээш

Сонгуулийн сурталчилгааны орчин үед голлох арга хэлбэрүүд нь сонгогчдын насны бүлгээс хамаараад ялгаатай байна. Дээрх сурталчилгааны хэлбэрүүдээс биечилсэн уулзалтыг хамгийн үр

дүнтэй хэлбэр гэж үзэж байна. Насны бүлгээр харьцуулан харвал сонгогчид залуужих тусам цахим орчин дахь сурталчилгааны хэлбэрийг үр дүнтэй гэж үзэх хувь нь нэмэгдэж байгаа нь шинэ залуу үеийн цахим хэрэглээ өндөр байгаатай холбоотой юм. Нөгөө талаар насны бүлгээс үл хамааран нэр дэвшигчийн биечилсэн уулзалтыг илүүтэй үр дүнтэй гэж үзэж байна. Мөн телевизийн сурталчилгааг залуучууд болон ахимаг насны сонгогчдын аль аль нь үр нөлөөтэй гэж үзэж байна.

Сонгогчийн шийдвэр гаргалтад сонгуулийн сурталчилгааг хэн хийхээс хамаараад түүний нөлөөлөл харьцангуй ялгаатай байна. Тухайлбал сонгуулийн үеэр сонгуулийн сурталчилгааг намын гишүүд, ухуулагчид, хороо хэсгийн ахлагчдаар дамжуулан хийх нь сонгогчдод хамгийн их хүрдэг байна. Эдгээр хүмүүс нь төрийн болон намын үйл ажиллагааны хамгийн анхан шатны нэгжид иргэд сонгогчидтой хамгийн ойр ажилладгаараа онцлогтой. Мөн иргэдийн мэдээлэлд хамгийн ойр байдгаараа тэдний саналд шууд нөлөө үзүүлэх чадамжтай бүлэг ч гэж үзэж болно. Харин сонгогчдод хамгийн бага нөлөөлдөг нь урлаг, спортын одууд болон сошиал одууд гэж судалгаанд оролцогчид үзсэн.

Сонгуулийн үеийн хуурамч мэдээллүүд нь сонгогчийн эрхэд халдах, сонгогчийн боловсролд сөргөөр нөлөөлөх уршигтай. Жишээлбэл орон нутгуудад 2020 оны УИХ-ын сонгуульд санал өгөх үедээ зөвхөн нэг намын нэр дэвшигчдэд санал өгснөөр өөрийн саналын хуудас хүчинтэй болно, хэрэв өөр өөр намын нэр дэвшигчийг хольж сонговол саналын хуудас нь хүчингүй болно гэсэн ташаа ойлголтыг зориудаар тараасан нь түгээмэл байсан. Энэ нь нэг намыг багцалж дэмжүүлэх гэсэн хуурамч мэдээлэл бөгөөд сонгуулийн энэ мэт сурталчилгааг намууд явуулж байгаа нь сонгогчийн боловсролд улс төрийн намууд сөргөөр нөлөөлдөг нэгээхэн жишээ болж байна. Мөн нам, нэр дэвшигчдийн зүгээс иргэдийг төөрөгдөлд оруулж санал авч байгаа нь иргэдийн сонголт хийх эрх чөлөөнд халдсан үйлдэл болох юм.

УЛС ТӨР ДЭХ ЗАЛУУЧУУД БОЛОН ЭМЭГТЭЙЧҮҮД

2020 оны сонгуульд манай улс томгосон мажоритар тогтолцоог хэрэглэсэн. Уг тогтолцооны дагуу буюу 2020 оны УИХ-ын сонгууль болон аймаг нийслэл дүүргийн сонгуульд нэр дэвшиж өрсөлдсөн залуучууд болон эмэгтэйчүүдийн улс төрийн амжилтад нөлөөлж буй хувь хүний хүчин зүйлсийг дараах байдлаар тодорхойллоо.

Ганцаарчилсан ярилцлагад оролцогчдоос улс төрчдийн дүр төрх /хүн ам зүйн хүчин зүйлс/, хувь хүний амьдралын замнал, олон нийтэд танигдсан байдал /цахим орчин дахь нөлөө/, санхүүгийн нөөц гэсэн ерөнхий агуулгын хүрээнд 20 гаруй асуултыг багцлан асуусан. Ярилцлагын үр дүнд голлох нөлөөтэй хувь хүний хүчин зүйлсийг багцлан тодорхойлсон. Эдгээр хүчин зүйлс улс төрч залуучууд эмэгтэйчүүдийн амжилтад голлох нөлөөтэй байна.

Үүнд:

1. Хөрөнгө санхүү. Нэгдүгээрт улс төрийн сонгуульд оролцоход сонгуулийн зардал өндөр байдаг, хоёрдугаарт намын зүгээс залуучуудыг хөрөнгө санхүүгээр дэмжих боломжгүй байдагтай холбоотой. Залуу улс төрчдийн хувьд улс төрийн үйл ажиллагаа явуулах болон сонгуульд нэр дэвшихэд санхүүгийн чадамжтай байдлыг нь хардаг бөгөөд хэрэв сонгуульд нэр дэвшихээр зорьж байгаа бол санхүүгээ өөрөө даах чадавхтай байх нь голлох үзүүлэлт болдог.
2. Боловсрол. Урт хугацааны улс төрийн зорилго тавин төлөвлөж байгаа хүний хувьд боловсрол, ур чадвар хамгийн голлох шалгууруудын нэг болж байна. Нөгөө талаар боловсрол ур чадвар нь тухайн хүний санхүүгийн болон нийгмийн хүрээллийн бүрдэлтэд голлох нөлөөтэй байна. Судалгаанд оролцогчдын зүгээс улс төрд ороход, сонгуульд нэр дэвшихэд давуу тал болохуйц мэргэжлүүдэд “эрх зүйч, эдийн засагч, инженер, нийгэм судлаач, эмч, багш, сэтгүүлч” гэсэн мэргэжлүүдийг илүү давамгайлж нэрлэж байна.

3. Гэр бүлийн байдал. Судалгаанд оролцогчдын олонх нь гэр бүл зохиосон байх нь сонгогчдын шийдвэрт сайнаар нөлөөлдөг, эсрэгээрээ ганц бие байх нь сонгуульд нэр дэвшихэд сөргөөр нөлөөлдөг талаар дурдаж байв. Түүнчлэн эмэгтэй улс төрчдийн хувьд ганц бие байх, өрх толгойлсон ээж байх, гадаад нөхөртэй байх зэрэг нь улс төрийн карьерын хувьд эмзэг тал болдог. Эрэгтэй улс төрч өрх толгойлсон байхыг илүү эергээр үнэлдэг ч, эмэгтэй улс төрчдийг доромжлох, гүтгэх, үл ойшоох үзэгдэл аль ч түвшний сонгуульд ажиглагддаг байна.
4. Олон нийтэд танигдсан байдал. Улс төрд амжилттай байхын тулд олон нийтэд танигдсан байх нь чухал нөлөөтэй. Тэр утгаараа хувь улс төрч өөрөө ямар дүр төрхөөр олон нийтэд танигдах болон хэрхэн яаж танигдах гэдэг нь тухайн улс төрчийн цаашдын үр дүнг тодорхойлох чухал сонголт, шийдвэр байдаг. Судалгаанд оролцогчдын дүгнэж байгаагаар иргэд, сонгогчид таньдаг хүнээ сонгох магадлал ихээхэн өндөр байдаг.
5. Туршлага. Иргэд, сонгогчдын улс төрчдийг үнэлэх шалгуурт тухайн улстөрчийн туулж ирсэн замнал, мэргэжлийн болоод улс төрийн туршлага дээгүүр байр эзэлж байна. Залуу улс төрчдийн хувьд олон жилийн мэргэжлийн болон улс төрийн туршлага хуримтлуулаагүй байдаг нь иргэдийн итгэл, хүндэтгэлийг хүлээхэд сул тал болдог.
6. Танилын сүлжээ. Улс төрд танилын хүрээ нь намд элсэх, намын дэргэдэх байгууллагын үйл ажиллагаанд оролцох, улмаар нэр дэвших, сонгогдох зэрэгт тодорхой нөлөөлөл үзүүлж байгаа. Улс төрчид танилын хүрээгээ нэмэгдүүлэхийн тулд дараах нийгмийн бүлгүүдэд харьяалагдах нь түгээмэл байна.. Үүнд:
  - a. Нутаг усны холбоо
  - b. Нэг үеийнхэн, төгсөлтийнхөн (мэргэжлийнхэн)
  - c. Намын хамаарал
  - d. Цахим сүлжээ
  - e. Клуб, ТББ, сан зэрэг болно.
7. Тууштай байдал. Залуу болон эмэгтэй улс төрчдийн хувьд бусад хувь хүний хүчин зүйлийг бүрдүүлэх, амжилттай улс төрийн карьертай байхад тууштай байдал чухал нөлөөтэй. Олон нийтэд танигдах, хөрөнгө санхүү бүрдүүлэх, боловсрол, мэдлэг чадвараа ахиулах нь улс төрчөөс цаг хугацаа ихээр шаардаж байна.
8. Ур чадвар. Улс төрчдийн хувьд олон нийтийн дэмжлэгийг авах, нийгэмд танигдах, өөрийн хэв маягийг бүрдүүлэхэд чухал нөлөөтэй хувь хүний ур чадваруудыг нь нийтлэг байдлаар авч дараах ур чадварууд шаардлагтай. Үүнд:
  - a. Харилцааны ур чадвар
  - b. Хэлэлцээр хийх, ятган үнэмшүүлэх чадвар
  - c. Биеэ зөв авч явах соёл зэрэг орно.

СУДАЛГААНЫ ДҮГНЭЛТ

Судалгааны тайлангаас голлох дүгнэлтүүдийг орууллаа

- Судалгаанд оролцогчдын төрийн байгууллагуудын чиг үүрэг, засаглалын институтүүдийн ялгааны талаарх ойлголт мэдлэг хангалтгүй байна. Үүнээс үзвэл сонгогчид сонгуульд өгч буй саналаараа дамжуулан ямар эрх мэдлийг олгож байгаа талаараа ойлголтгүй байна.
- Иргэд төрийн бодлого шийдвэрт нөлөөлж чадна гэдэгтээ итгэлгүй байна. Энэ нь нэг талаас шийдвэр гаргах үйл явцад иргэдийн оролцоо хязгаарлагдмал байгааг мөн иргэдийн төрд итгэх итгэл буурсныг харуулж байна.
- Судалгаанд оролцсон иргэдийн 46.8 хувь нь сонгуулийн холимог тогтолцоог дэмжсэн байр суурь илэрхийлж байна.

- Иргэдийн үзэж буйгаар Монгол улсад хамгийн тулгамдсан асуудал үнийн өсөлт, инфляц болж байна. Мөн эрүүл мэндийн асуудал тулгамдсан гэж үзсэн. Эдгээр асуудлыг аль ч нам шийдэж чадахгүй гэж судалгаанд оролцсон 2 хүн тутмын нэг нь үзэж байна. Энэ нь иргэдийн улс төрийн намуудад итгэх итгэл ихээр суларсантай холбоотой.
- Судалгаанд оролцсон 2 сонгогч тутмын нэг нь буюу 50.9 хувь нь ямар ч хүйсийн хүн нэр дэвшиж болно, хүйс чухал биш гэж үзэж байна. Энэ нь улс төрийг аль нэг хүйсэд хамаатуулан үзэх үзэл буурч байгааг харуулж байна.
- Монгол сонгогчдын хүсэмжит сонголт буюу нэр дэвшигчийн идеал дүр төрхийн хувьд судалгаанд оролцогчид дараах төсөөлөлтэй байна.
  1. Хүйс-Аль нэг хүйсийг чухалчлахгүй. (Эрэгтэй)
  2. Нас- 40-45 настай
  3. Ажлын туршлага- Төрийн албаны туршлагатай (Улс төрийн алба)
  4. Мэргэжил, боловсрол- Аль ч мэргэжлийнх байж болно (Эдийн засагч, Хуульч мэргэжилтэй)
  5. Хөрөнгө бэл бэнчин- Дундаж
  6. Нийгмийн гарал-Чухал биш
- Сонгогчдын хувьд УИХ-д нэр дэвшигчид сонгогчдын хүсэлтийг шийдэж чаддаг байх иргэдтэй эргэх холбоотой байх нь чухал. Сонгогчид өөртэй нь харилцаатай, асуудлыг нь анхаардаг, шийдэж өгдөг хүнийг дэмжих хандлагатай буюу энгийнээр хэлбэл Монгол сонгогч тойглуулах, халамжлуулах сонирхолтой байна.
- Сонгогчид сонгуулийн сурталчилгааг нийтлэг байдлаар биечилсэн уулзалтад хамрагдаж авахыг хүсэж байгаа ч насны бүлгээс хамаарч залуучуудын хувьд фейсбүүк, инстаграм зэрэг цахим платформууд дээрх сурталчилгаа нөлөөлдөг гэж үзэж байгаа бол нас ахих тусам биечилсэн уулзалтыг хүсэж байна.
- Сонгуулийн үеэр улс төрийн намууд, нэр дэвшигчид зориудаар худал мэдээлэл тарааж байгаа нь сонгогчдын боловсрол сөргөөр нөлөөлж байна.
- Халамж авдаг иргэдийн 20.6 хувь, халамж авдаггүй иргэдийн 35.9 хувь нь аль нэг намыг дэмжихгүй байна. Халамж нь намыг дэмжих, намаас хамааралтай байх шалтгаан болж байх өндөр магадлалтай байна.
- Сонгуулийн зардлыг бууруулах, иргэдийн улс төрийн боловсролыг дээшлүүлэх замаар улс төрийн өртгийг бууруулах нь санхүүгийн хэт хамаарлаас гарах боломжит гарц юм.
- Улс төрчдийн үйл ажиллагааны цар хүрээ нь голчлон төлөөлж буй тойргоороо хязгаарлагдаж байна. Тухайлбал аймгийн ИТХ-д нэр дэвших, нийслэлд дүүргийн ИТХ-ын сонгуульд нэр дэвшиж байгаа улс төрчдийн хувьд өрх болон сонгогчдын тоо, газар нутаг, дэд бүтэц зэргээрээ ихээхэн ялгаатай.
- Улс төрийн нам доторх өрсөлдөөнд боловсрол нь мөнгө санхүү болон эрх мэдэл, танил тал зэрэг үзүүлэлтийг хараахан давж чадахгүй байна. Гэсэн хэдий ч залуу болон эмэгтэй улс төрчдийн хувьд өндөр боловсрол эзэмшсэнээр хөрөнгө санхүү, сүлжээ зэрэг суурь нөөцүүдийн тэгш бус байдлыг нөхөх боломжтой байна. Өөрөөр хэлбэр нөөцийн тэгш бус байдлыг бууруулахад боловсрол чухал нөлөөтэй.
- Улс төр нь сонгууль, олон нийтийн үйл ажиллагаагаар хязгаарлагдахгүй өргөн хүрээтэй. Үүнд тухайн улс төрчийн хүрээлэл, сүлжээ нь чухал нөөцөд орно. Улс төрчдийн танилын хүрээ, үүсгэсэн сүлжээ нь нутаг усны холбоо, нэг үеийнхэн, төгсөлтийнхөн, намын бүтэц, цахим сүлжээ, эдгээрийг хэлбэржүүлсэн төрөл бүрийн холбоо, клуб, ТББ гэсэн үндсэн хэлбэрүүдтэй байна. Эдгээр нь урлаг соёл, спорт, нийгмийн алдартнуудаас эхлээд мэргэжилтэн, жирийн иргэн хүртэл нийгмийн бүхий л давхарга хүрээг хамарч байна.

ЭХ СУРВАЛЖ

IRIM. (2022). *Олон нийтийн санаа бодлын судалгаа*.

Krosnick, J. H. (2008). *Why do people vote a psychological analysis of the causes of voter turnout*.

Тамир, Ч. (2000). *Шилжилтийн үеийн монгол дах сонгогчийн зан үйл (социологийн шинжилгээ)*. Улаанбаатар.

Цогц Хөгжлийн Үндэсний Төв . (2021). *Улс төр дэх залуучууд, эмэгтэйчүүдэд тулгамдаж буй сорилт бэрхшээл*. Улаанбаатар.

4-5 НАСТАЙ ХҮҮХДИЙН ТАРГАЛАЛТАД НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙГ СУДАЛСАН НЬ